

Xülasə: "Əsrin müqaviləsi" adı ilə tarixə düşən bu beynəlxalq neft layihəsinin Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin qorunub saxlanılması və möhkəmləndirilməsində müstəsna əhəmiyyəti oldu. "Əsrin müqaviləsi" Azərbaycanda digər böyük layihələrin həyata keçirilməsi üçün zəmin yaratdı. Bu layihələrin gerçəkləşdirilməsi ilə Azərbaycan dünyada özünə daha etibarlı siyasi və iqtisadi tərəfdaşlar və müttəfiqlər tapdı. Bu müqavilədən sonra Azərbaycan iqtisadiyyatının digər sahələrinə də xarici investisiyaların sürətli axını başlanıb.

Azərbaycanda neft gəlirlərinin insan kapitalına çevrilməsinə nail olunub. 14 sentyabr 2017-ci il tarixdə Heydər Əliyev Mərkəzində "Azəri-Çıraq-Günəşli" (AÇG) yataqlar blokunun işlənməsi üzrə Hasilatın Pay Bölgüsünün düzəliş edilmiş və yenidən tərtib olunmuş sazişi (PSA) imzalanıb. Başqa sözlə, "Əsrin müqaviləsi"nin müddəti 2050-ci ilədək uzadılıb.

Açar sözlər: Qafqaz, Azərbaycan, Ermənistan, atəşkəs, siyasət, Əsrin müqaviləsi, neft siyasəti, transmilli layihələr, iqtisadiyyat.

Ключевые слова: Кавказ, Азербайджан, Армения, прекращение огня, политика, договор века, нефтяная политика, транснациональные проекты, экономика.

Keywords: Caucasus, Azerbaijan, Armenia, cease-fire, politics, contract of the century, oil policy, transnational projects, economy.

GİRİŞ

Avropanın enerji təhlükəsizliyinin təminatına mühüm töhfələr verən Azərbaycan Respublikası ötən illərdə özünün zəngin karbohidrogen ehtiyatlarından düzgün, səmərəli şəkildə istifadə edərək regionun ən sabit və dinamik inkişaf edən ölkəsinə çevrilmişdir. "Əsrin müqaviləsi" Azərbaycanın iqtisadi müstəqilliyini təmin etməklə yanaşı, ölkədə qeyri-neft sektorunun inkişafı üçün də əlverişli imkan yaratmışdır.

¹Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətinin əsas prioritetlərindən biri ölkənin malik olduğu zəngin karbohidrogen ehtiyatlarının əlverişli şərtlərlə və təhlükəsiz marşrutlarla dünya bazarına çıxarılmasını təmin etməkdir. Azərbaycan Respublikası iqtisadiyyatının inkişafında neft sənayesinin dirçəldilməsi, müasir texnologiyalar əsasında yenidən qurulması çox mühüm əhəmiyyətə malik idi.

"Əsrin müqaviləsi"

1994-cü ildə Azərbaycanın neft sənayesində yeni era başlandı. 1994-cü il sentyabrın 20-də Bakının "Gülüstan" sarayında "Əsrin müqaviləsi" –Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti (ARDNŞ) ilə ABŞ, Böyük Britaniya, Norveç, Rusiya, Türkiyə, Səudiyyə Ərəbistanı, Yunanıstan və sonradan onlara qoşulan Yaponiya iri neft şirkətlərin daxil olan konsorsium arasında Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda "Azəri", "Çıraq" və "Günəşli" neft yatağının bir hissəsinin birgə işlədilməsi və hasil olunan neftin pay şəklində bölüşdürülməsi haqqında 30 illik saziş imzalandı[9].

Azərbaycanın gələcək uğurlu inkişafının siyasi və iqtisadi bazasının formalaşdırılmasına başlandı. Bu gün əldə edilmiş önəmli uğurların əsasında məhz 1994-cü ilin sentyabrında ümummilli lider Heydər Əliyevin böyük səyləri sayəsində gerçəkləşən çevrilmiş "Əsrin müqaviləsi" və onun uğurlu icrası amili dayanmaqdadır [1, s.385].

^{1 1} Bakı Dövlət Universitetinin "Qafqaz xalqları tarixi" kafedrasının, dissertantı E-mail: turkan.ilqar1990@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0002-8350-8330>

Azərbaycan neft sənayesinin inkişafı.

Razılığa görə investisiyanın 80%-ini konsorsium qoyur, Azərbaycanın ümumi gəliri çıxarılacaq neft qiymətinin 80%-i miqdarında müəyyən olunurdu. Bundan əlavə, hasil olunacaq səmt qazı da tam Azərbaycanın ixtiyarına verilir. Bu müqavilə 150 illik tarixi olan Azərbaycan neft sənayesinin dönüş nöqtəsi və yenidən müstəqillik əldə etmiş Azərbaycan Respublikasında neft strategiyasının həyata keçirilməsinin başlanğıcı hesab edilir. "Əsrin müqaviləsi" adı ilə tarixə düşən bu beynəlxalq neft layihəsinin Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin qorunub saxlanması və möhkəmləndirilməsində müstəsna əhəmiyyəti oldu.

1995-ci il noyabrın 10-da Xəzərin yeni aşkar olunmuş "Qarabağ" strukturunda və ona bitişik ərazidə kəşfiyyat işləri aparılması, yatağın işlədilməsi və çıxarılan neftin bölüşdürülməsi haqqında Rusiya, İtaliya, ABŞ şirkətləri ilə yeni saziş imzalandı. Müqavilədən əldə olunan daxili gəlirin 65-80%-inin Azərbaycana çatacağı müəyyən edildi. 1996-cı ilin iyunun 4-də Xəzərin "Şahdəniz" yatağının birgə işlədilməsi haqqında ABŞ ilə Böyük Britaniya, Norveç, Türkiyə, Rusiya, Fransa və İran neft şirkətləri konsorsiumu müqavilə imzaladılar. Bu müqaviləyə görə, ümumi gəlirdə Azərbaycanın payı 80% olacağı müəyyən edilmişdi. Həmin il dekabrın 14-də Xəzərdə "Dan ulduzu" və "Əşrəfi" yataqlarının birgə işlədilməsi üzrə ABŞ, Səudiyyə Ərəbistanı və Yaponiya 17-ci il yanvarın 13-də "Lənkəran-dəniz" və "Talış-dəniz" yataqlarını birgə istismarı üzrə Fransa neft şirkətləri ilə ARDNŞ arasında sazişlər bağlandı. 1997-ci il avqustun 1-də Vaşinqtonda Ağ evdə ABŞ-ın "Şevron", "Ekson", "Mobil" və "Amoko" şirkətləri ilə ARDNŞ arasında Xəzərin Azərbaycan sektorundakı "Abşeron", "Naxçıvan", "Oğuz" və "İnam" neft yataqlarında birgə iş haqqında 3 yeni müqavilə imzalandı. Ümumiyyətlə, 1994-2000-ci illərdə dünyanın 14 ölkəsinin 32 neft şirkəti ilə 21 müqavilə bağlandı. Bu şirkətlərə xidmət göstərən 400-ə qədər xarici şirkətlə işbirliyi yaradıldı. Bu müqavilələrdə Azərbaycana 60 milyard dollar sərmayə yatırılması nəzərdə tutulurdu. "Azəri", "Çıraq", "Günəşli" neft yataqlarından çıxarılacaq ilkin neftin Qara dənizə Rusiya və Gürcüstanda keçən "Şimal" və "Qərb" neft kəmərləri ilə daşınacağı barədə müqavilələr bağlandı. 1997-ci ilin oktyabrında "Şimal", 1999-cu ilin aprelində isə "Qərb" kəməri istifadəyə verildi. İldə 50 milyon ton neft nəql edə biləcək 1730 km-lik Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas neft ixrac kəmərinin çəkilməsi haqqında saziş bağlandı.

ABŞ-ın "Ekson", "Amoko", "Yunokol" və "Penzoyl", Böyük Britaniyanın "Britiş Petroleum", Yaponiyanın "İtoçi", Norveçin "Statoyl", Səudiyyə Ərəbistanının "Delta", Rusiyanın "Lukoil", Fransanın "Elf Akiten" və "Total", İtaliyanın "Acip" kimi dünyanın ən qabaqcıl neft şirkətləri Azərbaycanın neft, neft-maşınqayırma sənayesinə müasir texnologiyalar gətirdilər. Neft donanması, infrastruktur yenidən quruldu. "Bakı" elm-tədqiqat geofizika gəmisi modernləşdirilib dünyanın ən mükəmməl geofizika gəmilərindən birinə çevrildi. "Xəzərdənizneft" yarım dəniz qazma qurğusu yenidən bərpa edildi, "Dədə Qorqud" adı ilə ikinci həyata başladı. "Şelf-5" qazma qurğusu əsaslı şəkildə yenidən qurulmağa, müasir avadanlıqla təchis olunmağa başlandı. 2000-ci ildə müasir, çoxfunksiyalı, özünəqalxan "Qurtuluş" qazma qurğusu istifadəyə verildi. "Tofiq İsmayilov" adına dalcıq, "Azərbaycan", "İsrafil Hüseynov" adına kran gəmiləri təmir edilib yeni avadanlıqlarla təchis olundu. "Çıraq-1" platforması beynəlxalq standartlara uyğun, qərb texnologiyası əsasında yenidən quruldu. Səngəçal terminalı tikildi. Zığ zavodu sualtı boru istehsalı üzrə modernləşdirildi [12].

1996-cı ildə dənizdə ABƏŞ-in qazdığı ilk neft quyusu güclü fontan vurdu və yataqların böyük ehtiyatları bir daha təsdiq olundu. 1997-ci ilin noyabrın 12-də “Əsrin müqaviləsi” üzrə ilkin neftin hasilatına başlandı. 1998-cil ilin oktyabrın 29-da ABŞ, Azərbaycan, Gürcüstan, Türkiyə və Qazaxıstan rəhbərlərinin iştirakı ilə “Ankara bəyannaməsi” imzalandı ki, burada Bakı-Tbilisi-Ceyhan layihəsi və onun çəkilməsi məsələsi geniş müzakirə olunmuşdu. Bu dövrdə Rusiya, Ermənistan və İranın rəhbər dairələri BTC layihəsini kölgələmək naminə addımlar atırdılar. Lakin bununla belə, layihə ilə bağlı məsələlər yüksək səviyyədə həyata keçirilirdi və 1999-cu ilin noyabrın 18-də ATƏT-in İstanbul sammiti çərçivəsində BTC ƏİNK-in çəkilməsi ilə bağlı yekun sənədlər paketi imzalanmış, hətta Transxəzər qaz kəmərinin çəkilməsi ilə bağlı Gürcüstan, Türkiyə, Türkmənistan və Qazaxıstan rəhbərlərinin iştirakı ilə “İstanbul” bəyannaməsini imzalamışdılar [2, s.125].

1999-cu ilin aprelin 28-də isə ABŞ Dövlət Departamentində BTC neft kəmərinin ərazisindən keçəcəyi dövlətlərin yekun sazişi ilə bağlı təntənəli mərasim keçirildi. Mərasimdə ABŞ dövlət katibi M.Olbrayt, Azərbaycanın xarici işlər naziri V.Quliyev, Gürcüstanın xarici işlər naziri İ.Minağaraşvili, Türkiyənin xarici işlər naziri müavini M.Balkan, ABŞ vitse-prezidentinin milli təhlükəsizlik üzrə müşaviri L.Forst, tranzit 3 ölkə və Türkmənistanın ABŞ-dakı səfirləri, habelə səfirlər S.Sestanoviç, C.Vulf, K.Kavano, ABŞ-ın Türkiyədəki səfiri D.Paris, Qazaxıstanın ABŞ-dakı səfirinin müavini və digər vəzifəli şəxslər iştirak edirdilər.

ARDNF-nun müstəsna əhəmiyyəti.

ARDNF əməli fəaliyyətə 2001-ci ilin iyun ayında – Fondun vəsaitlərinin yerləşdirilməsi qaydalarının Prezident fərmanı ilə təsdiq edilməsindən sonra başladı. “Əsrin müqaviləsi”ndən danışarkən, ARDNF-dən də söz açmalıyıq. Fondun təsis edilməsinin əsas məqsədi ölkəmizin neft sərvətlərinin səmərəli və məqsədyönlü şəkildə idarə edilməsinə münbit ortam yaratmaqdan ibarətdir. Bu Fondun fəaliyyəti ölkə qarşısındakı aşağıdakı mühüm vəzifələrin həllinə yönəlib. Gəlin, ARDNF-nin rəsmi elan olunmuş məqsəd-vəzifələrini xatırlayaq: 1.Ölkədə makroiqtisadi sabitliyin qorunması, maliyyə-vergi intizamının təmin edilməsi, neft gəlirlərindən asılılığın azaldılması və qeyri-neft sektorunun inkişafının təmin edilməsi; 2. Ölkənin sosial-iqtisadi tərəqqisi naminə mühüm ümummilli layihələrin maliyyələşdirilməsi; 3.Neft və qazın bərpa edilməyən təbii ehtiyat olduğunu nəzərə alaraq, onlardan əldə edilən gəlirin nəsillər arasında bərabər bölüşdürülməsi və gələcək nəsillər üçün ehtiyat vəsaitin toplanması vacib müddəalar idi.

2002-ci ilin sentyabrında Bakıda layihənin bünövrəsi qoyuldu və təntənəli mərasimdə prezidentlər H.Əliyev, E.Şevarnadze və Ə.N.Sezer, ABŞ-ın Energetika naziri S.Abraham iştirak etmişdi. 2003-cü ilin iyunun 9-da isə BTC ƏİNK çərçivəsində Azərbaycan ərazisində ilk borunun qaynaqlanmasına başlandı. 2003-cü ilin avqustun 25-də baş nazir İ.Əliyev Vaşinqtona səfər etmiş və burada dövlət katibinin birinci müavini R.Armitacla görüşündə enerji sahəsindəki əlaqələr və BTC ƏİNK barədə məsələlər müzakirə edilmişdi. 2005-ci il mayın 25-də BTC ƏİNK-in açılışı reallaşdı. Bu onun Azərbaycan sektorunun işə başlaması ilə əlaqədar idi. BTC ƏİNK-in Gürcüstandan keçən hissəsinin açılışı isə 2005-ci ilin oktyabrın 12-nə təsadüf etmişdir [10]. 2006-cı ilin iyulun 13-də neftin birinci axını həyata keçirildi. Bu vaxtdan etibarən hər gün Avropaya 1,2 milyon barrel neft ixrac olunur. BTC fəaliyyət göstərdiyi müddətdən bu günədək yalnız bir dəfə fəaliyyətini dayandırmışdır.

“Əsrin müqaviləsi”nin özünə, neftin nəqli məsələsinə qayıdaq. Xatırladığımız kimi, Quzey istiqamətində, uzunluğu 231 kilometr, diametri 720 millimetr olan Bakı -Novorossiysk

neft kəmərinin Azərbaycan hissəsi bərpa və inşa edildi, ilk dəfə 25 oktyabr 1997-ci ildə Azərbaycan nefti Novorossiysk limanına nəql olundu. Kəmərin istifadəyə verilən gündən 2007-ci ilin sonunadək bu marşrutla milyon tonlarla neft nəql edildi. Sonra, Qərb istiqamətində uzunluğu 837 kilometr, diametri 530 millimetr Bakı -Supsa boru kəməri inşa edilərək, 17 aprel 1999-cu ildə işə salındı, istifadəyə verilən gündən Bakı-Supsa kəməri ilə milyon tonlarla neft nəql edildi [3, s.98].

Xəzərin dərinliklərində yerləşən sahələrdə dərin kəşfiyyat quyularının qazılması məqsədi ilə “Kaspmorneft” yarım dalma üzən qazma qurğusu təmir və çağdaşlaşdırıldı və yeni – “Dədə Qorqud” adlı bu qurğu ilə 50 - 475 metr dəniz dərinliyində 7620 metr dərinliyinə qədər quyu qazmaq imkanı əldə edildi. Digər qurğu “İstiqlal” (keçmiş “Şelf-5”) yarım dalma üzən qazma qurğusu təmir və çağdaşlaşdırılaraq, 50 -700 metr dəniz dərinliyində 7620 metr dərinliyə qədər quyu qazmaq mümkün oldu. Çağdaşlaşdırılmış qazma qurğularının köməyi ilə “Azəri –Çıraq -Günəşli” yataqlarında birgə aparılan işlər sonucunda 6 kəşfiyyat quyusu qazıldı, bunların sayəsində sonradan neft ehtiyatları 30 faizdən çox artırıldı. Bu qurğular 1996-cı ildə yaradılmış “Kaspiyan Drilling Kompani” birgə müəssisənin tərkibində “Şahdəniz” və “Azəri-Çıraq-Günəşli” yataqlarında öz işlərini uğurla davam etdirməkdədir[4, s.247]. 2008-ci ilin 5 avqust tarixində Ərzincanın Refaxya qəsəbəsində kompressorlardan birində baş vermiş yanğınla əlaqədar idi. Və neft kəməri fəaliyyətini həmin ilin 25 avqustunda bərpa etmişdi.

Bakı-Tbilisi-Ceyhan layihəsi.

Heydər Əliyevin müəllifi olduğu yeni neft strategiyasının şah əsəri sayılan Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas neft ixrac boru kəməri idi. 2002-ci il sentyabr ayının 18-də Səngəçal terminalında Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyənin dövlət başçılarının iştirakı ilə həmin kəmərin təməli qoyulub. 2006-cı ilin yayında isə kəmərin təntənəli açılış mərasimi keçirilib.

BTC ƏİNK-in geostrateji və siyasi əhəmiyyəti aşağıdakılardan ibarət idi:

- Bu kəmərin MDB məkanında ABŞ və Böyük Britaniyanın birbaşa dəstəyi ilə Rusiya ərazisindən kənar keçən yeganə və birinci neft kəməri idi.
- BTC Rusiyanın regionda rolunu azaldırdı.
- ABŞ isə İran körfəzinə alternativ neft mənbəyi əldə edərək, regionda təsir gücünü artırırdı.
- Rəsmi Bakı və Tbilisi üçün isə bu kəmərin onları Qərblə möhkəm surətdə birləşdirməklə yanaşı, hər iki ölkə ərazisindəki konfliktlərin həllini sürətləndirməyə və Qərbin bu nizamlanma prosesində iştirakına ümid yaradır.

BTC ƏİNK-in rəsmi açılışı 2006-cı il, iyulun 13-də Ceyhanda-sonuncu terminalın hazır olması münasibətilə keçirilən təntənəli mərasimlə həyata keçirilmişdir. Bu mərasimdə prezidentlər Ə.N.Sezər, M.Saakaşvili və İ.Əliyev Qars-Axalkələk-Tbilisi-Bakı beynəlxalq nəqliyyat dəhlizi haqqında müqavilə imzaladılar. Bu müqavilə 98 km uzunluğundakı Qars-Axalkələk dəmiryol xəttinin çəkilməsinin nəzərdə tuturdu. Dəmiryolu xəttinin 68 km-i Qarsdan, 30 km-i isə Axalkələkdən keçməli idi. Dəyəri 400-450 milyon dollar olan bu layihənin məqsədi hər gün Qazaxıstan və Türkmənistandan Azərbaycan vasitəsilə Qara dənizə və Gürcüstana daşınan 3 milyon ton yükün Avropaya çıxarılmasını təmin etməkdən ibarət idi [5, s.214].

Mərasim ərzində ABŞ, Azərbaycan, Gürcüstan, Türkiyə və Qazaxıstan energetika nazirləri də Bakı-Tbilisi-Qars dəhlizinin çəkilməsi və Şərq-Qərb enerji dəhlizinin inkişafı ilə bağlı deklarasiyalar imzaladılar. Bu da artıq Qazaxıstanın rəsmən BTC-yə qoşulmasının sübutu

idi. 2007-ci il yavarin 24-də isə KazMunayQaz şirkəti qazax neftinin Kaşaqan və Tengiz neft yataqlarından Xəzər dənizi vasitəsi ilə və Eskene-Kurık-Bakı-Tbilisi-Ceyhan marşrutu ilə Avropaya nəql edilməsi ilə bağlı memorandum imzalamışdı [7].

“Ümumi Qafqaz bazarının” yaradılması, Avropaİttifaqında olduğu kimi, Qafqaz ölkələrinin integrasiyasına yol açə bilər. iqtisadi əlaqələr isə öz növbəsində bütün regionda sabitlik və təhlükəsizliyə böyük təsir göstərmiş olar [6, s. 129].

Beləliklə, ümummilli lider Heydər Əliyevin əsasını qoyduğu və sonrakı dövrdə Prezident İlham Əliyev tərəfindən davam etdirilən neft strategiyası uğurlu inkişafımızın – müstəqillik yollarında inamla irəliləyən çağdaş Azərbaycan dövlətinin ən yeni tarixində yeni forma və məzmununda tərəqqisinin təməlinə duran əsas amillərdən biridir.

“Əsrin müqaviləsi”nin XXI əsrdəki icraatı prosesində yaxud yeni proseslərin başlanması ilə, əzəlliklə qaz ehtiyatlarının kəşf edilməsi, yeni yataqların istismara cəlb edilməsi ilə ölkə iqtisadiyyatında yeni səhifələr açılmış oldu.

2016-cı ilin doqquz ayında Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondunun büdcə gəlirləri 6 milyard 618,6 milyon manat, büdcə xərcləri isə 3 milyard 823,1 milyon manat təşkil etmişdir. Hesabat dövründə Dövlət Neft Fondunun neft və qaz sazişlərinin həyata keçirilməsi ilə bağlı gəlirləri 5 milyard 883,8 milyon manat, o cümlədən mənfəət neftinin və qazın satışından 5 milyard 867 milyon manat, akrhesabı ödənişlər 3,3 milyon manat, bonus ödənişləri 0,1 milyon manat və tranzit gəlirləri 13,4 milyon manat olmuşdur. Fondun vəsaitinin idarə olunmasından əldə edilən gəlirlər isə 734,8 milyon manat təşkil etmişdir. Valyuta məzənnələrinin dəyişməsindən yaranan fərqlə bağlı Dövlət Neft Fondunun büdcədən kənar gəliri isə 2 milyard 612,3 milyon manata bərabər olmuşdur. Neft Fondunun 2016-cı il büdcəsinin icrası çərçivəsində ötən doqquz ayda dövlət büdcəsinə 3 milyard 260 milyon manat vəsait transfert edilmişdir. Yeri gəlmişkən, 2016-cı il oktyabrın 1-nə Azərbaycan Dövlət Neft Fondunun aktivləri yanvarın 1-i ilə müqayisədə (33 milyard 574,1 milyon ABŞ dolları) 6,7 faiz artaraq 35 milyard 822,1 milyon dollara çatmışdır [13, s.5].

Nəticə

14 sentyabr 2017-ci il tarixdə Heydər Əliyev Mərkəzində "Azəri-Çıraq-Günəşli" (AÇG) yataqlar blokunun işlənməsi üzrə Hasilatın Pay Bölgüsünün düzəliş edilmiş və yenidən tərtib olunmuş sazişi (PSA) imzalanıb. SOCAR və BP-nin əməliyyatçısı olduğu ABƏŞ Azəri-Çıraq-Günəşli yatağının 2050-ci ilədək gələcək işlənməsinə dair razılaşmanın prinsiplərini təsdiqlədilər [8].

Məlumatda qeyd olunur ki, razılaşma bundan sonra da AÇG-yə iri-həcmli sərmayələrə yol açacaq. Hazırda AÇG-dən hasilat gündəlik təxminən 620 min barel neft ekvivalenti səviyyəsindədir. Müqaviləyə uyğun olaraq, gələcək illərdə çoxsaylı iş yerləri yaradacaq. AÇG tərəfdaşlığı üzrə işləri BP idarə edəcək. Bu razılaşma AÇG yatağının 2050-ci ilədək işlənməsini əhatə edəcək və əsrin ortalarında əhəmiyyətli həcmdə ehtiyatların işlənməsi potensialını əlavə edəcək. ABƏŞ səhmdarları “BP”, “Chevron”, “INPEX”, “Statoil”, “ExxonMobil”, “TPAO”, “ITOCHU” və “ONGC Videsh” şirkətləridir [11]. Qeyd edək ki, AÇG Bakıdan şərqdə təxminən 100km məsafədə yerləşən nəhəng yataqdır. O, Xəzər dənizində istismarda olan ən böyük neft yatağıdır və 432 kvadrat kilometrə çox ərazini əhatə edir. Bu yataq 120-170 m arasında olan su dərinliklərində yerləşir. Məhsuldar layın dərinliyi 2000-3500 metr təşkil edir.

“Əsrin müqaviləsi” Azərbaycanın müstəqil dövlət kimi öz sərvətlərinə sahib çıxmaq, milli mənafeələrini, iqtisadi və strateji maraqlarını müdafiə etmək əzmində olduğunu təsdiqləyən tarixi

sənəddir. Bu gün Azərbaycanın enerji siyasəti regional müstəvidən çıxaraq global müstəviyə yüksəlib. Azərbaycan neft-qaz ixrac edən ölkə kimi dünya birliyi üçün etibarlı tərəfdaşa, enerji təhlükəsizliyi məsələlərində isə fəal subyektə çevrilib. Respublikamızın həm siyasi, həm də iqtisadi reytingi gündən-günə artır. Bütün bunlar aparılan hərtərəfli islahatların, ən başlıcası isə görkəmli dövlət xadiminin müəyyənləşdirdiyi neft strategiyasının bəhrələridir.

Ədəbiyyat

1. Гусейнова И. Гейдар Алиев и мирные процессы на Кавказе. Баку 2008 г.. 672 с.
2. Гусейнова И. Гейдар Алиев – от политического руководителя к общенациональному лидеру. Баку, 2005 г., 504 с.
3. Гусейнова И. Историческая энциклопедия Кавказа. Баку, 2010 г., 956 с.
4. Гусейнова И. История народов Кавказа. Баку 2018 г., 1248 с.
5. Гусейнова А.Г. Распад СССР и образование суверенных государств на Кавказе (конец XX века – начало XXI века). Баку, 2019, 304 с.
6. Beynəlxalq münasibətlərin proqnozlaşdırılmasının nəzəri prob.A.N.Abbasbəyli, Bakı 2006, səh 129
7. Rauf Əliyev “Əsrin müqaviləsi” ölkəmizin iqtisadi müstəqilliyini möhkəmləndirib, ona beynəlxalq aləmdə böyük nüfuz qazandırır https://azertag.az/xeber/Asrin_muqavilesi_olkemizin_iqtisadi_musteqilliyini_mohkemlendirib_ona_beynelxalq_alemdə_boyuk_nufuz_qazandırır-1196305 İstifadə olunma tarixi: 28.05.2022
8. Qafar Əliyev “Əsrin müqaviləsi” beynəlxalq əhəmiyyətli hadisədir <https://www.aqra.az/az/%C9%99srin-muqavil%C9%99si-beyn%C9%99lxalq-%C9%99h%C9%99miyy%C9%99tli-hadis%C9%99dir/> İstifadə olunma tarixi: 28.05.2022
9. Ədalət Muradov.“Yeni əsrin müqaviləsi” dayanıqlı iqtisadi inkişafın təminatıdır <https://unec.edu.az/yeni-esrin-muqavilesi-dayaniqli-iqtisadi-inkisafin-teminatidir/> İstifadə olunma tarixi: 28.05.2022
10. Əkbər Qoşalı. Bir “Əsrin müqaviləsi” kimi imzalandı, iki əsrin müqaviləsi oldu <http://xalqqazeti.com/az/news/56735> İstifadə olunma tarixi: 28.05.2022
11. "Əsrin müqaviləsi"nin müddəti 2050-ci ilədək uzadıldı <https://az.trend.az/business/economy/2702015.html>İstifadə olunma tarixi: 28.05.2022
12. Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac neft boru kəmərinin istifadəyə verilməsindən 12 il ötür. https://azertag.az/xeber/Baki_Tbilisi_Ceyhan_esas_ixrac_neft_boru_kemerinin_istifadeye_verilmesinden_12_il_otur-1179440 İstifadə olunma tarixi: 28.05.2022
13. Mirbağır Yaqubzadə. “Əsrin müqaviləsi” Azərbaycanın davamlı iqtisadi inkişafının təməli daşdır / “Xalq qəzeti”.s.5 İstifadə olunma tarixi: 28.05.2022

КОНТРАКТ ВЕКА-ЭТО МОДЕЛЬ ПРОГРЕССА, КОТОРАЯ НЕ НУЖДАЕТСЯ В ДОКАЗАТЕЛЬСТВАХ В ИНТЕГРАЦИИ АЗЕРБАЙДЖАНА В МЕЖДУНАРОДНОЕ ВЛИЯНИЕ В МИРЕ

Гасимова Туркан Ильгар кызы
Резюме

Этот международный нефтяной проект, вошедший в историю под названием "Контракт века", имел исключительное значение в сохранении и укреплении государственной независимости Азербайджана. "Контракт века" заложил основу для реализации других крупных проектов в Азербайджане. Реализуя эти проекты, Азербайджан нашел в мире более надежных политических и экономических партнеров и

союзников. После этого соглашения начался быстрый приток иностранных инвестиций и в другие сферы экономики Азербайджана.

В Азербайджане достигнуто преобразование нефтяных доходов в человеческий капитал. 14 сентября 2017 года в Центре Гейдара Алиева было подписано скорректированное и переработанное соглашение о разделе добычи по разработке блока месторождений "Азери-Чираг-Гюнешли" (АЧГ). Другими словами, срок "контракта века" продлен до 2050 года.

THE CONTRACT OF THE CENTURY IS A MODEL OF PROGRESS IN THE INTEGRATION OF INTERNATIONAL AUTHORITY OF AZERBAIJAN IN THE WORLD

Gasimova Turkan Ilgar

Summary

This international oil project, which went down in history as the "contract of the century", had an exceptional importance in preserving and strengthening the state independence of Azerbaijan. The "contract of the century" created the basis for the implementation of other major projects in Azerbaijan. With the implementation of these projects, Azerbaijan has found more reliable political and economic partners and allies in the world. After this agreement, a rapid flow of foreign investments to other sectors of the Azerbaijani economy began.

The transformation of oil revenues into human capital has been achieved in Azerbaijan. On September 14, 2017, an amended and revised production sharing agreement (PSA) on the development of the "Azeri-Chirag-Guneshli" (ACG) field block was signed at the Heydar Aliyev Center. In other words, the term of the "contract of the century" was extended until 2050.

Rəyçi: dosent əvəzi Aynur Hüseynova

Bakı Dövlət Universiteti "Qafqaz xalqları tarixi" kafedrasının 26 may 2022-ci il tarixli iclasın 09 sayılı protokolu

Daxil olduğu tarix 208 iyun 2022-ci il

UOT:902.

MÜSTƏQİLLİK İLLƏRİNDƏ GÖRANBOY VƏ SAMUX RAYONLARI ƏRAZİSİNDƏKİ ARXEOLÖJİ ABİDƏLƏRDƏ APARILAN TƏDQİQATLAR HAQQINDA

Quliyev Şəhriyar Nizami oğlu

Gəncə Dövlət Universiteti

Xülasə: *Respublikamız müstəqillik qazandıqdan sonra tarixin müxtəlif mərhələləri üzrə olduğu kimi orta əsrlər dövrü abidələrinin tədqiqi intensiv forma almışdır. Orta əsrlər dövrünün məhsulu olan tarixi-arxeoloji abidələrin ölkənin müxtəlif bölgələri üzrə tədqiqi arxeoloji qazıntıların genişləndirilməsi sahəsində görülən işlər, yeni şəhər və kənd tipli yaşayış yerlərinin, qala və istehkamların, orta əsr qəbir abidələri və türbələrin, məbəd və məscidlərin öyrənilməsi sahəsində bir sıra yeniliklərin üzə çıxmasına imkan vermişdir. Antik dövrdə olduğu*